

Опубл. дж.: Заявление Александра III, Патриарха Антиохии и всего Востока // ЖМП. – 1951. – № 9. – С. 4–6; Письма Патриарха Алексия I в Совет по делам Русской Православной Церкви при Совете народных комиссаров – Совете министров СССР. – М., 2009. – Т. 1 : 1945–1953 гг. – С. 279–280, 314–318, 388–389, 469–471, 525–526, 571–572, 575–576, 579–582, 591–592, 594–597, 643–644; Т. 2 : 1954–1970 гг. – С. 31–33, 36–37, 72–73, 78–88, 108, 192–193.

Літ.: Зернов М., свящ. Историческое путешествие // ЖМП. – 1945. – № 8. – С. 6–26; Новые почетные члены Московской духовной академии // Там само. – 1950. – № 3. – С. 19–20; Ястребов А. Блаженнейший Александр III, Патриарх Антиохии, как поборник мира // Там само. – 1951. – № 10. – С. 15–17; Алешин А. День интронизации Патриарха Антиохийского Блаженнейшего Александра III // Там само. – 1954. – № 3. – С. 63; Иванов А. Святильник Церкви // Там само. – № 6. – С. 52–58; Харламов П. Редкостный юбилей // Там само. – 1956. – № 2. – С. 27–28; Похороны Патриарха Антиохии и всего Востока Александра III // Там само. – 1958. – № 7. – С. 3; Казем-Бек А. Блаженнейший Александр III, Патриарх Антиохии и всего Востока : (некролог) // Там само. – 1958. – № 7. – С. 57–67; Нелюбов Б. А. Александр III (Тахан) // ПЭ. – Т. 1. – М., 2000. – С. 504–505; Наджим М., свящ., Фразьер Т. Л., Панченко К. А., Нелюбов Б. А. Антиохийская православная Церковь // Там само. – Т. 2. – М., 2001. – С. 524–526; Якушев М. И. Первый патриарх-араб на Антиохийском престоле // Восточный архив. – № 14–15. – 2006. – С. 99–106; Сухова Н. Ю. «Арабская колония» в Киеве: студенты-сирийцы в Киевских духовных школах (конец XIX – начало XX в.) // Труды КДА. – № 17. – К., 2012. – С. 181–192.

В. В. Бурега

ОЛЕКСАНДР (ЧЕКАНОВСЬКИЙ Олексій Іванович) [рос. Александр (Чекановский Алексей Иванович)] (21.12.1881[02.01.1882]–10.12.1937), єпископ РПЦ, очільник обновленських громад в Україні із титулом митрополита Київського, керуючого Правосл. Церквами в УСРР, випускник і викладач КДА – церк. діяч, богослов, педагог.

Нар. у слоб. (нині – село) Воронцовка Павловського пов. (нині – р-ну) Воронежської губ. (нині – обл. РФ) у сім'ї священника. Після закінчення Бірюченського ДУ (1890–95, м. Бірюч Воронежської губ., нині – Белгородської обл. РФ) і Воронежської ДС (1895–1901) навчався у КДА (1901–05), яку закінчив зі ступ. канд. богослов'я, отримавши право на здобуття ступ. магістра на підставі захисту

друкованої дис. без додаткових іспитів (ухвалу Ради КДА від 14.06.1907 затверджено митрополитом Київським і Галицьким Флавіаном (Городецьким) 04.07.1907). Випускний твір О. «Так называемое “кенотическое” учение о Лице Иисуса Христа», що здобув високу оцінку в. о. доц. П. П. Кудрявцева («сочинение г. Чекановского следует отнести к незаурядным кандидатским диссертациям») і проф. М. П. Ястребова («я признаю труд автора выдающимся по своим ученым и литературным качествам»), був оцінений Радою КДА найвищим балом «отлично хорошо».

З 16.08.1905 до 16.08.1906 перебував у КДА у статусі професорського стипендіата. Спеціалізуючись із догматичного богослов'я під керівництвом проф. М. П. Ястребова, виявив задатки «серьезного ученого догматиста»; особливу увагу приділив вивченню христології (зокрема й у святоотчій традиції); опрацював «громадную литературу предмета».

Після закінчення терміну стипендіатства двічі балотувався на вакантну каф-ру догматичного богослов'я (31.08.1906; 06.09.1907), але Рада КДА віддала перевагу ін. кандидатам (М. П. Інсарському, який залишив посаду вже наприкінці 1906–07 навч. р., та М. М. Скабаллановичу). З 24.09.1906 служив у Самарській ДС на посаді викладача осн., догматичного та морального богослов'я, де згодом викладав також нім. мову (з 10.09.1907). За сумісництвом читав Закон Божий і лат. мову в Самарській земській фельдшерсько-акушерській школі; викладав Закон Божий на приватних загальноосвіт. курсах для дорослих. Входив до складу Самарської єпархіальної училищної ради (з 27.08.1908), де до 25.02.1910 виконував також функції діловода. У 1908–12 був членом Ради релігійно-просвітницького єпархіального Братства в ім'я Св. Алексія, митрополита Московського.

07.01.1907 одружився з Людмилою Іванівною Поповою, лікарем за освітою, донькою

острогозького протоієрея Івана Андрійовича Попова, випускника КДА (1859–63), у шлюбі з якою виховував синів Володимира (1908 р. н.) та Бориса (1910 р. н.), дочок Олександру (1911 р. н.) і Любов (1914 р. н.).

На службі в Самарі не полишав наук. студій. У 1907–11 надрукував у ж-лах «Вера и Церковь» та «Самарские епархиальные ведомости» низку статей і бібліогр. оглядів із богослов. тематики. Здійснив російськомовний переклад із латини трактату Августина Блаженного «Энхиридион Лаврентию о вере, надежде и любви» (опублікований у ж-лі «Труды Киевской духовной академии» в 1907–08). У 1910 видав у Києві рекомендовану до друку Радою КДА (09.09.1909) дис. «К уяснению учения о самоуничижении Господа нашего Иисуса Христа. (Изложение и критический разбор кенотических теорий о Лице Иисуса Христа)», яку захистив на її публічному засіданні 10.01.1911 (офіц. рецензенти й опоненти – проф. протоієрей Д. І. Богдашевський (див. *Василій (Богдашевський)*) та проф. М. М. Скабалланович), здобувши ступ. магістра богослов'я (затверджений Св. Синодом 04.04.1911). У дис. докладно висвітлив зміст і аргументацію панівної у тогочасній протестанській богослов. науці «нової христології», яка пояснювала співіснування божественного і людського начал в особі Бога-Сина, обмежуючи Його божественність і підносячи Його людську природу. На підставі критичного аналізу кенотичної христології обґрунтував із церковно-догматичної точки зору висновок про те, що «так называемые кенотические теории о Лице Иисуса Христа, несостоятельные в своих основаниях, по выводам стоят в полном противоречии с важнейшими догматами христианской веры» і святоотчою христологією.

Після відкриття вакансії на каф-рі догматичного богослов'я КДА (у зв'язку із переведенням проф. М. М. Скабаллановича на каф-ру лат. мови) 23.11.1912 був обраний доцентом цієї каф-ри (затверджений на по-

Олексій
Чекановський

саді й у званні указом Св. Синоду від 08.12.1912). 30.08.1913 прийняв священство: рукопокладений у сан ієрея Благовіщенської Конгрегаційної церкви Києво-Братського Богоявленського чол. монастиря. 31.08.1913 обраний екстраорд. професором догматичного богослов'я КДА (затверджений у цьому званні 14.10.1913). У подальшому суміщав пед. діяльність у КДА (до її остаточного закриття восени 1919) із пастирським служінням на посадах настоятеля Свято-Михайлівської церкви при Дегтерьовській богадільні (з 02.08.1914) та законновчителя парафіяльного уч-ща ім. М. П. Дегтерьова.

У пореволюц. роки овдовів. Рятуючи дітей від голодної загибелі, виїхав із Києва. Певний час служив парафіяльним священником с. Пугачівка на Київщині (нині – Рокитнянського р-ну Київ. обл.). У 1921 прийняв чернечий постриг. 31.10.1921 Патріаршим Екзархом України митрополитом Михаїлом (Єрмаковим) висвячений на єпископа Липовецького і Бердичівського.

Восени 1922 долучився до обновленського руху, підтримавши програму Живой Церкви «украинской ориентации». У статусі вікарного архієпископа Бердичівського

(з 1923) брав активну участь у створенні організаційної структури і збільшенні чисельності громад Всеукр. Правосл. Автокефальної Синодальної Церкви. На Київ. єпархіальному з'їзді 21–25.12.1924 виступав із доповіддю «Про липківщину»; увійшов до складу керівного органу Київ. об'єднанської єпархії – Пленуму єпархіального управління. На II Всеукр. Правосл. Соборі в Харкові (16–27.05.1925) виголосив доповідь «Про покращення церковної дисципліни»; був обраний членом Пленуму Всеукр. Св. Синоду. З червня 1925 керував самотійною Бердичівською єпархією (із титулом архієпископа Бердичівського). Був долучений до роботи Автокефально-Укр. комісії при Св. Синоді, яка опікувалась україномовним перекладом Божественної Літургії Йоана Золотоустого. Брав участь у створенні Вищої богослов. школи в Києві (відкрита 16.11.1925 на чолі із ректором митрополитом Інокентієм (Пустинським)), а також у організації короткотермінових богословсько-пастирських курсів у синодальних укр. єпархіях; безпосередньо долучався до їхньої роботи (відомо, зокрема, що 25–29.10.1926 О. виступав із лекціями, присвяченими подіям у церк. житті з 1917, на богослов. курсах у м. Старокостянтиніві (нині – Хмельн. обл.); у вересні 1927 прочитав лекції «Современное состояние Церкви вообще и на Украине в частности в историческом освещении: историко-апологетическое обоснование церковно-синодального направления», «Организация церковных общин в наше время», «Об активизации пастырства» на аналогічних курсах у м. Старобільську (нині – Луган. обл.)). Виступав із доповідями «О положительной творческо-созидательной деятельности духовенства», «О церковной дисциплине», «Объединение епископата между собою и с духовенством и духовенства между собою» на Передсоборній Нараді у Харкові (11–16.05.1927).

Мав значний авторитет і довіру духовенства і мирян укр. об'єднанських гро-

мад. На III Всеукр. Правосл. Соборі у Харкові 06–14.05.1928 був запропонований деякими делегатами на посаду Голови Св. Синоду, однак відмовився від балотування. Обраний заступником Голови і піднесений, згідно з ухвалою Собору, до сану митрополита Бердичівського. У цьому сані в подальші роки одночасно опікувався справами Уманської, Волин., Коростенської єпархій. З лютого 1935 очолював об'єднанські громади в Україні з титулом митрополита Київського, керуючого Правосл. Церквами в УСРР.

Репресований у рамках кампанії з ліквідації «антисоветской фашистской организации церковников-обновленцев» восени 1937. Заарештований співробітниками IV відділу Київ. обл. управління НКВС УРСР 20.10.1937. Під час «слідства» утримувався у Лук'янівській тюрмі м. Києва. Був обвинувачений за статтями 54–10, 54–11 КК УРСР в тому, що «являвся руководителем и организатором фашистской организации церковников на Украине. Лично руководил практической работой организации, которая проводила активную фашистскую агитацию среди населения, готовила повстанческие кадры для поддержки интервенции, организовывала открытое сопротивление закрытию церквей и проводила организованную работу по срыву подготовки к выборам в Верховный Совет». Визнав себе винним. Рішенням Трійки при Київ. обл. управлінні НКВС УРСР від 04.12.1937 засуджений до вищої міри покарання.

Розстріляний на 56-му році життя (місце поховання невідомо).

Реабілітований ухвалою Прокуратури м. Києва 12.05.1989.

Осн. тв.: К уяснению учения о самоуничижении Господа нашего Иисуса Христа. (Изложение и критический разбор кенотических теорий о Лице Иисуса Христа). – К., 1910. – [2], IV, 221 с.; Современные задачи богословия по отношению к учению о Лице Господа Иисуса Христа. – К., [1911]. – 16 с.; Искупительный подвиг Христа Спасителя с точки зрения церковного

учения о Лице Его. – К., 1913. – [2], 30 с.; Степень неизменности догмата. – К., 1913. – [2], 35 с.

Пер.: *Августин Блаженный, епископ Иппонийский. Энхиридион Лаврентию о вере, надежде и любви* / пер. с лат. А. И. Чекановского // ТКДА. – 1907. – № 8. – С. 1–16; № 9. – С. 17–32; № 10. – С. 33–48; № 11. – С. 49–64; № 12. – С. 65–80; 1908. – № 6. – С. 81–92.

Арх.: ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 370; ІР НБУВ. – Ф. 175. – № 2261; ЦДАГОУ. – Ф. 263. – Спр. 60709-ФП; ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1011. – Спр. 1704; Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 10181, 10190, 10232, 10283, 10533, 10972.

Опубл. дж.: Извлечение из журналов Совета Киевской духовной академии за 1904–1905 учебный год. – К., 1905. – С. 459–463, 480, 501–503; [Те саме] за 1905–1906 учебный год. – К., 1906. – С. 185–186, 532–533; [Те саме] за 1906–1907 учебный год. – К., 1907. – С. 64–66; [Те саме] за 1907–1908 учебный год. – К., 1907. – С. 38–39, 51–52; [Те саме] за 1909–1910 учебный год. – К., 1910. – С. 72–93; [Те саме] за 1910–1911 учебный год. – К., 1911. – С. 24–25, 254–256; [Те саме] за 1912–1913 учебный год. – К., 1913. – С. 106–107, 114–115; [Те саме] за 1913–1914 учебный год. – К., 1914. – С. 52–58; Хроника епархиальной жизни // Живая Церковь (Киев). – № 1. – 01.12.1922. – С. 16; Хроника // Укр. правосл. благовісник. – 1926. – № 22. – С. 11–13; 1927. – № 5. – С. 81–82; № 7. – С. 113–114; № 14. – С. 239–240; 1928. – № 2. – С. 25; № 7. – С. 98; № 9. – С. 114; Доповідна записка наркома внутрішніх справ УРСР І. Леплевського про антирадянську діяльність церковників та сектантів на Україні. [27 листопада 1937 р.] / публ. О. Г. Бажана // Сумський історико-архів. журнал. – 2010. – № X–XI. – С. 145–146; «Род ученых» не погибнет на свете» (переписка из двух столиц профессора Н. Н. Глубоковского и епископа Василия (Богдашевского) 1917–1921 гг.) / вступ. ст., публ. и прим. Т. А. Богдановой и А. К. Клементьева // Вестник Екатеринбургской духовной семинарии. – 2015. – Вып. 3 (11). – С. 141, 158, 182.

Літ.: Скабалланович М. Н. Кеносис : рец. на рукописную магистерскую диссертацию А. И. Чекановского «К уяснению учения о самоуничтожении Господа нашего Иисуса Христа» [изложение и критический разбор кенотических теорий о Лице Иисуса Христа]. – К., 1910. – 15 с.; *Флоренский П. А. Соч. :* в 4 т. – М., 1996. – Т. 2. – С. 143, 199–202, 219; *Жилук С. І. Обновленська церква в Україні (1922–1928).* – Рівне, 2002. – С. 150, 164, 184, 187, 192, 194, 195, 200, 212, 222, 234, 237, 243, 247, 248, 282, 285–287, 290; *Александр И. В., Кальченко Т. В. Александр Чекановский – лидер обновленческого раскола в Украине* // Велика Волинь : наук. зб. – Вип. 37 : Бердичівська земля у плині часу : Матеріали Міжнар. науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження класика англ. літ-ри Джозефа Конрада (26–29 вересня 2007 р., м. Бердичів) : у 2 т. – Т. 2. – Житомир, 2007. – С. 27–32; *Тригуб О. П. Російська Православна Церква в Радянській Україні 20–30-х рр. : інституційний розкол та міжконфесійні відносини :* дис. ... д-ра істор. наук : 07.00.01. – К., 2009. – С. 143–144, 147, 193–194, 198, 212.

М. Л. Ткачук

ОЛЕСНИЦЬКИЙ Маркеллін Олексійович [рос. Олесницкий Маркеллин Алексеевич] (1848–12[25].03.1905), випускник і викладач КДА – богослов, філософ, психолог, педагог, проповідник. Брат професора КДА Якіма Олексійовича Олесницького.

Нар. у м-ку Теофіполь Старокостянтинівського пов. Волин. губ. (нині – смт Теофіпольського р-ну Хмельн. обл.) у сім'ї протоієрея, настоятеля місцевого Покровського храму. Після закінчення Кременецького ДУ (1858–63) та Волин. ДС (1863–69, м. Кременець – нині райцентр у Терноп. обл.) навчався на богослов. відділенні КДА (1869–73). Наприкінці 3-го курсу подав на розгляд Ради КДА твір «О книге Иова (критическое исследование)» (рукопис зберігається в ІР НБУВ), визнаний на підставі позитивного відгуку проф. архімандрита Філарета (Філаретова) задовільним для присудження канд. ступ. (14.06.1872). Наприкінці 4-го курсу відмінно склав магістерські іспити зі Св. Письма та євр. мови (18.05.1873), прочитав 3 пробні лекції з курсу Св. Письма (11.06.1873) і підготував рукопис магістерської дис. «Опыт критико-экзегетического введения в книгу Когелет (Экклезиаст)», 12.06.1873 рекомендований Радою КДА на підставі схвальних відгуків проф. архімандрита Філарета (Філаретова) і проф. С. М. Сольського до друку (опублікований у 1873 під назвою: «Книга Екклезиаст: Опыт критико-экзегетического исследования»). Закінчив КДА зі ступ. канд. богослов'я (затверджений митрополитом Київським і Галицьким Арсенієм (Москвіним) 05.06.1873). 14.06.1873 обраний в. о. доцента каф-ри морального богослов'я і педагогіки. В очікуванні затвердження Св. Синоду призначений викладачем Св. Письма Волин. ДС (25.08.1873). Указом Св. Синоду від 19.09.1873 допущений до виконання обов'язків доцента каф-ри морального богослов'я і педагогіки КДА (зарахований на посаду з 11.11.1873).

Після успішного захисту 24.02.1874 на публічному засіданні Ради КДА надрукованої